

TARİHSEL PERSPEKTİFTEN CUMHURİYET VE YARGI (**)

Mehmet Handan SURLU (*)

I- CUMHURİYETİMİZDE YARGININ ANAYASAL KONUMU

1- 1924 Anayasası'nda

Kurtuluş Savaşı'nın zaferle sonuçlanmasından sonra 29 Ekim 1923'te ilan edilen Cumhuriyetimizin 20.4.1924 tarihli ve 491 Sayılı ilk Anayasası'nda Yargı, "Kuvveti Kazaiye" başlıklı Dördüncü Faslında 53 ila 60. maddelerde düzenlenmiş ve o günün kendine özgü koşulları içinde değerlendirildiğinde son derece ileri bir görüşün etkisiyle olabildiğince bağımsız bir konuma getirilmiştir.

1924 Anayasasının, 10.1.1945 tarihindeki sadeleştirilmiş şekliyle, 54. maddesi, "Yargıçlar bütün davaların görülmesinde ve hükmünde bağımsızdırlar ve bu işlerine hiçbir türlü karışamaz. Ancak kanun hükmüne bağlıdırlar. Mahkemelerin kararlarını Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Bakanlar Kurulu hiçbir şekilde değiştiremezler, başkalayamazlar, geciktiremezler ve hükümlerinin yerine getirilmesine engel olamazlar" hükmünü amirdir.

Az önce de dediğimiz gibi, Yıl 1924. Kurtuluş Savaşı'ndan henüz çıkmış bir Türkiye ve henüz bir yaşını dahi doldurmamış Cumhuriyet. Ve bu Cumhuriyetin ilk Anayasası. Ve bu Anayasanın yargıya verdiği değer.

(*) Yargıtay Üyesi.

(**) Adalet Bakanlığınca 18-19 Haziran 1998 günleri Gümüşhane'de düzenlenen "Cumhuriyet ve 75 Yıllık Hukuk Uygulaması Semineri"nde Yargıtay Üyesi Mehmet Handan Surlu tarafından sunulan tebliğin ilk bölümüdür.

Değerli bilim adamı, rahmetli Prof. Dr. Münici Kapani'nin nitelemesine göre, "kuvvetlerin birleşmesi" prensibine dayanan 1924 Anayasası, yasama ve yürütme için (vazife) tabirini kullandığı halde, yargı fonksiyonu için "Kazai Kuvvet" yani "Yargı Erki" deyimini kullanmıştır (1). Bu nitelemenin niçin kullanıldığı hususunun açıklanmasını bilim adamlarına bırakmakla birlikte; bir uygulamacı gözlemi olarak, genç Cumhuriyetin kanun koyanlarının yargıya verdikleri önemin özel bir ifadesi olduğu şeklinde değerlendirdiğimizi bilhassa belirtmek istiyorum.

2- 1961 Anayasası'nda

Kuvvetler ayrılığı ilkesine dayalı ve 27 Mayıs 1960'ın ürünü olan 1961 Anayasamız ise yargıyı, demokrasinin ve hukukun bu konuda ulaştığı ilke ve görüşleri de gözönüne alarak, en mükemmel şekilde düzenleme gereğini duymuş, 132 ile 152. maddelerinde yargının ana ilkelerini saptamış, 132. maddesiyle hakimlerin görevlerinde bağımsız olduklarını, hiçbir organ, makam, merci veya kişinin yargı yetkisinin kullanılmasında mahkemelere ve hakimlere emir ve talimat veremeyeceğini, genelge gönderemeyeceğini, tavsiye ve telkinde bulunamayacağını; 133. maddesiyle de, hakimlerin azlolunamayacaklarını, kendileri istemedikçe, Anayasa da gösterilen yaştan önce emekliye ayırlamayacaklarını, bir mahkemenin veya kadronun kaldırılması sebebiyle de olsa aylıklarından yoksun kılınamayacaklarını düzenleyerek, "Mahkemelerin bağımsızlığı" ve Hakimlik teminatı"nı ana ilke olarak öngörürken, bu ilkelerin kağıt üzerinde kalmamasını sağlamak ve her yönüyle tam uygulanabilirliğini güvenceye almak için de 145. maddesiyle de hakimlerin bütün özlük işleri hakkında karar vermek üzere "Yüksek Hakimler Kurulu" adıyla bağımsız bir kurul oluşturmuştur.

Böylece yurdumuzda yargı bağımsızlığı en özgün ve mükemmel şekliyle gerçekleştirilmiş; çıkartılan 45 sayılı Kanuna göre Yüksek Hakimler Kurulu kurularak Türk yargısında yepyeni bir devir açılmıştır.

(1) Doç. Dr. Münici Kapani, İcra Organı Karşısında Hakimlerin İstiklali, Ankara - 1956 sh. 20.

12 Mart 1971 muhtırası sonucu yapılan Anayasa değişikliği ile Yüksek Hakimler kurulu'nun tamamının Yargıtay üyelerinden oluşması kabul edilirken, Adalet Bakanı'nın "...gerekli gördüğü hallerde Yüksek Hakimler Kurulu toplantılarına başkanlık" edebileceği ve bunun doğal sonucu olarak da oylamaya katılabileceği öngörülmüştür.

Böylece, bize göre, "Yürütme" yargıya elatma konusunda ilk adımını atmıştır.

3- 1982 Anayasası'nda

12 Eylül 1980 harekatı sonrasında kabul edilen yeni Anayasada yargı 138 ila 160. maddelerde düzenlenmiştir. 138. maddede hakimlerin bağımsız olduğu, 139. maddede güvencelerinin nelerden ibaret bulunduğu belirlenmiş; özlük işleri ise 159. maddeyle, başkanı Adalet Bakanı olan ve müsteşarının da katıldığı, üçü Yargıtay, ikisi Danıştay Üyelerinden özel usullerince seçilmiş yedi kişiden oluşan Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu'na bırakılmıştır.

140. maddesinin 6. fıkrasıyla da "Hakimler ve Savcılar İdari görevleri yönünden Adalet Bakanlığı'na bağlıdırlar." hükmü getirilerek yürütmenin yargıya katılımı kanımızca tamamlanmıştır.

Bu düzenlemenin yargı bağımsızlığı açısından açıkça ve hemen her kesimde eleştirildiği bilinen bir gerçektir ve bu husus seminerimizin konusu kapsamında olmadığından sadece değinmekle yetinmeyi yeterli buluyoruz.

II - CUMHURİYETİN HUKUK UYGULAMASINA (EĞİTİM) VE (UYGULAMACI) YETİŞTİRME AÇISINDAN YAKLAŞIMI

1- Genç Cumhuriyetin Cumhuriyet Hukukçusu Yetiştirme İlkesi

A- Ankara Hukuk Mektebi'nin Açılması:

Başta Büyük Atatürk olmak üzere Cumhuriyetin kurucu kadroları, çağdaş uygarlığı yakalayabilmenin ilk ve önemli koşulların-

dan birisinin de “Hukuk Devrimi” yapmak olduğunun bilincindeydiler. Bu devrimin başarılı olması için de yapacakları ilk iş, bu devrime inanmış “Cumhuriyet Hukukçuları” yetiştirmek olmalıydı. Nitekim Büyük Atatürk 1 Mart 1338 (1922) de Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin üçüncü toplantı yılını açarken yaptığı konuşmada, yapılmasını düşündüğü hukuk devriminin ana ilkelerini şu şekilde ortaya koymuştur. Adalet hizmeti vatandaş yormamalı, hızlı ve hukuka en uygun şekilde gerçekleşmelidir. Ancak mevcut mevzuat ile bunu gerçekleştirmek mümkün değildir. Özellikle Mecelle bu konuda eksik ve yetersizdir. Medeni Hukuk reformu şarttır. Ve bütün bunları gerçekleştirmek, yeni çıkarılacak yasaları uygulamak için yeni hukukçular yetirtirilmelidir. (2)

Bu düşüncenin ilk somut uygulaması Ankara Adliye Hukuk Mektebinin kurulmasıdır. Kurulan bu okul 5 Kasım 1925’te Büyük Atatürk’ün hepimizin bildiği tarihi nutku ile açılmıştır.

Nutkun:

“Büsbütün yeni kanunlar düzenleyerek, eski Hukuk ilkelerini temelinden kazımaya girişiyoruz. Yeni Hukuk İlkeleri ile alfabe-sinden okumaya başlayarak, yeni hukuk kuşağı yetiştirmek için bu okulu açıyoruz. Cumhuriyetin müeyyidesi olacak bu büyük müessesenin küşadında hissettiğim saadeti hiçbir teşebbüste duymadım ve bunu izhar ve ifade etmekle memnunum.” şeklindeki son cümlesi bu yıl 75. yıldönümünü kutladığımız Cumhuriyetimizin hukukçularının meşalesi olmuştur ve de olmaya devam edecektir.

B- İstanbul Hukuk Fakültesi:

Cumhuriyetin hukukçularını yetiştirmeye Ankara Hukuk Mektebi’nin yanı sıra 1933’te yeniden oluşturulan İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi de eklenmiş ve böylece hukuk devriminin uygulamacıları ve geleceğin ilim adamlarının sayısı hızla artmaya başlamıştır.

(2) Prof.Dr.Ahmet Mumcu, Ankara Adliye Hukuk Mektebinden Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesine (1925-1975) Ankara - 1977 sh.28 vd.

C- Diğer Hukuk Fakülteleri:

Gelişen Cumhuriyet, ihtiyacı olan cumhuriyet hukukçularını yetiştirmek için daha sonra İzmir'de Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesini açmış, bunu Selçuk Hukuk, Marmara Hukuk, Gazi Hukuk ve Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültelerinin açılışı izlemiştir.

2- Yargının Cumhuriyet Hakim ve Savcılarına Emanet Edilmesi

A- Yeni Adalet Örgütlenmesi

Hukuk Devriminin önemli bir ayağını da yargının yeni örgütlenmesi oluşturmıştır. Genç Cumhuriyetin eski örgütle bu atılımı yapması mümkün olmadığına göre, muhakkak yeni bir adalet örgütlenmesine gerek vardı. Adliyedeki ikililiğe, yani şer'îye ve nizamîye mahkemeleri uygulamasına son vermek ve "Yargı birliği"ni kurmak şarttı.

İşte bunun içindir ki, 8.4.1924 tarihinde kabul edilip 26.4.1924 günlü Resmi Gazete'de yayınlanan "Mahakimi Şer'iyyenin İlgasına ve Mahakimin Teşkilatına Ait Ahkamı Muaddil Kanun"la Şeriye Mahkemeleri ve İstinaf Mahkemeleri kaldırılmış ve genç Cumhuriyetin adalet örgütü yeni şekliyle kurulmuştur. Böylece şer'î huktan laik hukuka geçişin en önemli dönemeci aşılmıştır. Bu yasa göre adli yargıda kurulan mahkemeler, sulh, asliye mahkemeleri ile ağır ceza mahkemelerinden ibarettir.

Böylece genç Türkiye Cumhuriyeti kadılık dönemine son vermiş ve yargıyı "Cumhuriyet Hakim ve Savcıları"na tevdi etmiştir. EMANET ETMİŞTİR.

Devlet Güvenlik Mahkemeleri, Çocuk Mahkemeleri, İş Mahkemeleri, Kadastro Mahkemeleri ve Ticaret Mahkemeleri ise özel kanunlarla zaman içinde kurulmuş ihtisas mahkemeleridir.

B- İstinaf Mahkemelerinin Kaldırılması

Yukarıda da değindiğimiz üzere 469 sayılı Kanunun 9. maddesiyle İstinaf Mahkemeleri kaldırılmıştır. Ancak Tekrar kurulup

kurulmaması hususu zaman zaman gündeme gelmekte, leh ve aleyhindeki düşüncelerle ilginçliğini korumaktadır.

C- Yüksek Mahkemeler

Cumhuriyet yönetimi yukarıda sözünü ettiğimiz 469 Sayılı Yasa ile yeni adalet örgütlenmesini yaparken denetim mahkemesini de ihmal etmemiş ve 1. maddesinin son cümlesi ile "bunların fevkinde yalnız Mahkeme-i Temyiz bulunur." diyerek şimdiki adıyla Cumhuriyet Yargıtay'ını da oluşturmuştur.

D- Cumhuriyet Hakim ve Savcılarının Yetiştirilmesindeki Gelişmeler

Eskisi ve yenisiyle Hakimler Kanunlarında Hakim ve Savcılarının yetiştirilmesi için mezuniyet sonrası bir staj dönemi öngörülmüştür.

Başlangıçta adaylık için bir imtihan söz konusu değilken, geçen zaman içinde en iyileri saptayabilmek için sınav sistemi kabul edilmiş, bunun yanı sıra yetiştirmeleri için de 15.6.1985 tarihinde yürürlüğe giren "Hakim ve Savcı Adayları Eğitim Merkezi Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun"la Ankara'da Adalet Bakanlığı'na bağlı olarak "Hakim ve Savcı Adayları Eğitim Merkezi" kurulmuştur.

Cumhuriyet yönetimimiz böyle yargıyı tevdi edecekleri yeni Hakim ve Savcılarının her yönden nitelikli uygulamacılar olmalarını sağlayan bir amacı daha hayata geçirmiştir. Bu konudaki son dileğimiz ise staj akademisinin bir an önce realize edilmesidir.

III - CUMHURİYETİN HUKUK UYGULAMASINA (YASALAŞMA) AÇISINDAN YAKLAŞIMI

Büyük Atatürk Ankara Hukuk Mektebinin açılışında verdiği söylevde, bu günkü dille, şöyle diyordu:

"... Büsbütün yeni kanunlar düzenleyerek eski hukuk ilkelerini temelinden kazıyaya girişiyoruz."(3)

(3) Rasim Kont, Atatürk'ün Hukuk Devrimleri, Atatürk ve Adalet Reformu, Adalet Bakanlığı Yayınları Yeni Seri, No: 52 Ankara-1981 sh.297.

İşte bu düşüncenin ilk uygulaması Medeni Kanunu'nun kabulü olmuştur. 17 Şubat 1926'da kabul edilen ve 4 Nisan 1926'da yayınlayıp, 4 Ekim 1926'da yürürlüğe giren Medeni Yasa laik hukuk düzeninin temel taşı olmuştur. Bu Yasanın kabulüne kadar hazırlanmasında emeği geçenlerle, başta Büyük Atatürk olmak üzere zamanın Adalet Bakanı Mahmut Esat Borkurt ile tüm kabul edenleri bir kez daha saygı ve sevgi ile anmayı bir görev biliyor ve Medeni Kanunu'nun Cumhuriyetimizin ve Atatürk'ün en büyük devrimlerinden biri olduğunu özellikle bir kez daha vurgulamakta yarar görüyorum.

Genç Cumhuriyet yönetimi Türk Medeni Kanunu'nundan sonra temel yasalardaki yasalaşma sürecini hızla sürdürmüş ve sırasıyla Türk Ceza Kanunu İtalya'dan alınarak 1926 yılında yürürlüğe girmiştir. Türk Ticaret Kanunu 1926 yılında yürürlüğe giren bir diğer temel yasadır. Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu ise İsviçre'den alınarak 1927'de kabul edilmiştir.

Bir diğer temel yasa olan Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu ise Alman Usul Yasası kaynak alınmak suretiyle yürürlüğe konulmuştur.

İcra İflas Kanunu İsviçre'den uyarlanmak suretiyle temel yasalar sorunu büyük ölçüde çözülmüş ve Genç Cumhuriyet uygar dünyanın hukukuyla yarışmaya başlamıştır.

IV - CUMHURİYETİN (SAVUNMA)'YA YAKLAŞIMI

Genç Cumhuriyetimiz hedeflediği uygar ülkeler düzeyine ulaşmada hukuka düşen, Hukuk Devletine düşen özgün görevi tam olarak özümsemiş olduğundan savunmanın düzenlemesini de Avukatlık Kanununun kabulü ile yerine getirmekte gecikmemiştir.

Avukatlık mesleği zaman içinde Türkiye Barolar Birliği örgütüne de kavuşarak daha da olumlu bir duruma getirilmiştir.

V - YARGI İLE İLGİLİ DİĞER KURUM VE ÖRGÜTLER

Cumhuriyetimiz Noterlik Kurumunu özelliği ve gereğinin bilinci içerisinde bu düzenlemeyi de süratle yapmıştır.

Bunun yanısıra Adalet Meslek Liseleri ve Üniversiteler bünyesinde Adalet Yüksek Okulları açarak adalet örgütünün bilinçli ve yetişkin personele teslimini amaçlamıştır.

Özetleyecek olursak;

Cumhuriyetimiz kurulduğu andan itibaren Yargıda özel bir önem vermiştir.

Dileğimiz ilk yıllarda daha yoğun olan bu özen ve önemin daha da arttırılarak sürdürülmesi ve HUKUK DEVLETİNİN tüm koşulları ile en kısa zamanda oluşturulmasıdır.

CUMHURİYET HUKUKÇULARI OLARAK GÖREVİMİZ TOPLUMUMUZUN SOSYAL VE EKONOMİK GELİŞİMİNİ YAKINDAN İZLEMEK, TOPLUMUMUZUN SOSYAL NABZINI ELİMİZDE TUTMAK, GELİŞMELERE KARŞI ÇIKACAK ENGELLERİ HUKUKÇU OLARAK ÇÖZÜMLEYİP, GELECEĞE DAHA GÜVENLE İLERLEMİYİ SAĞLAYICI SAĞLAM YARGILAR ORTAYA KOYMAKTIR.

HİÇ YAŞLANMAYACAK OLAN GENÇ CUMHURİYETİMİZİN HAKİM VE SAVCILARINI VE BİLİM ADAMLARINI SEVGİYLE KUCAKLAYIP, TÜM DİNLİYENLERE SAYGILAR SUNUYORUM.